

---

Eken, C. (2020). Eyyüp Altun'un Romanlarında Ermeni Meselesi ve Tarihî Gerçeklik. *Folklor Akademi Dergisi*. Cilt:3, Sayı:2, 313 – 331.

**Makale Bilgisi / Article Info**

Geliş / Recieved: 20.07.2020

Kabul / Accepted: 15.08.2020

**Araştırma Makalesi/Research Article**

## EYYÜP ALTUN'UN ROMANLARINDA ERMENİ MESELESİ VE TARİHÎ GERÇEKLİK

Cengiz EKEN\*

### Öz

*Eyyüp Altun'un bir aşk öyküsü etrafında şekillenen Sona ve Kızıl Topraklar adlı tarihî romanlarında 1789 Fransız İhtilali neticesi ortaya çıkan milliyetçilik akımının tesiriyle bağımsız devlet kurma ideali geliştiren Ermenilerin Osmanlı Devleti'yle mücadelesi ele alınmıştır. Yazar, tarihî roman türünün tarihî verilerle çelişemeyeceği anlayışını ihmal ettiği için bir devrin hakikatleri eserlerine tam olarak yansımamıştır. Bu durum da mazlum bir milletin kendilerine vaat edilen hakları talep ettiği için devletin gadrine uğradığı sonucunu çıkarmıştır. Böylece yazar hem gerçeklikle bağını zayıflatmış hem de eserlerinin tarihî roman türü içerisinde kusurlu bir mahiyete bürünmesine neden olmuştur.*

*Bu çalışmada Eyyüp Altun'un Sona ve Kızıl Topraklar adlı romanları tarihî gerçeklik ve tarihî roman türü açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır. Böylece bugün dahi toplumun gündemini meşgul eden Ermeni meselesine en azından farklı toplum kesitlerinin bakışı tespit edilmeye çalışılmıştır.*

**Anahtar kelimeler:** Eyyüp Altun, Ermeni meselesi, tarihî roman, Sona, Kızıl Topraklar.

---

\* Dr. Millî Eğitim Bakanlığı, Seyrantepe İMKB Ortaokulu, ekencengiz@gmail.com ORCID:0000-0001-5039-7622

---

---

## ARMENIAN ISSUE AND HISTORICAL REALITY IN EYYÜP ALTUN'S NOVELS

### **Abstract**

*The historical novels Sona and the Red Lands, shaped around a love story of Eyyüp Altun, cover the struggle of Armenians who developed the ideal of establishing an independent state with the influence of the nationalism movement that emerged as a result of the French Revolution of 1789. As the author neglects the understanding that the historical novel genre can't contradict historical data, the truths of an era aren't fully reflected in his works. This led to the conclusion that the state was subjected to an injustice as an oppressed nation demanded the rights promised to them. Thus, the author both weakened his connection with reality and caused his works to have a flawed nature within the genre of the historical novel.*

*In this study, Eyyüp Altun's novels Sona ve Red Lands were tried to be evaluated in terms of historical reality and historical novel type. Thus, at least the view of different sections of society on the Armenian issue, which is still preoccupying the agenda of the society even today, has been tried to be determined.*

**Keywords:** Eyyüp Altun, Armenian issue, historical novel, Sona, Kizil Topraklar.

## Giriş

Tarihî veri hâline gelmiş hadiselerin anlatıya dönüştürülmesi esasına dayanan “[t]arihi roman, başlangıcı ve sonucu geçmiş zaman içinde gerçekleşmiş olan hadiselerin, devirlerin ve bu devirde yaşamış kahramanların hayat hikâyelerinin edebî ölçüler içerisinde yeniden inşa edilmesi” (Argunşah, 2002: 444) şeklinde tanımlanabilir. Söz konusu tanıma roman yazarının zamansal anlamda tanık olamayacağı bir geçmişi anlatması gerekliliğini de eklemek gerekmektedir. Yani romanda yazar tarihî verilerden öğrendiği geçmişi kurgulanmalıdır. Bununla beraber “tarihsel olayları romanlaştırırken romancı, gerçek kişiler hakkında gerçeğe uymayan sözler ettiremez, anlattığı dönemle ilgili maddi hatalar yaptırılmaz” (Argunşah, 2002: 445). Romancı tarihî realiteyle çelişmeyen bir düzlemde eserini tertip etmek zorundadır. Yani “tarih gerçekliğini, düzmece (fiktiv) olayların yaratılmasında” (Aytaç, 1990: 494) kullanmak zorundadır.

Konusunu tarihten alan bir roman yazmak, yazar için oldukça zor olmalıdır. Çünkü bu tip romanların vakası, karakterleri, zaman dilimi ve mekânları bilindiği için yazarın hareket alanı oldukça sınırlanacaktır. Yani “bilinen bir sondan trajik bir sonuç çıkarmak gibi bir zorluğu... bünyesinde taşımaktadır.” (Gündüz, 2006: 401). Herhâlde tam bu noktada devreye sanatkârlık giriyor. Edebiyatımızda Tarık Buğra, Mustafa Necati Sepetçioğlu gibi yazarlar bu başarıyı göstererek sonraki kuşaklara örnek olabilecek nitelikte eserler vermişlerdir. Ancak tarihî roman yazarlarının çoğunluğu “sanat kaygısından çok geniş kitlelere ders vermek, geçmişin muhasebesini yapmak” (Yalçın, 2006: 264) amaçlarını taşıdıkları için genellikle edebi değeri yüksek eserler ortaya koyamamışlardır. Tarihî romanlarda gözlenen problemlerden biri de yazarların zaman zaman “bir devri[in] tarihî hakikatlere sadık” (Tural, 1982: 259) kalınarak anlatılması gerektiğini göz ardı etmeleridir. Bu durum özellikle kitlelere siyasi mesaj verme kaygısı güden romanlarda daha çok görülür.

Eyyüp Altun'un<sup>1</sup> Sona ve Kızıl Topraklar adlı Ermeni meselesini

<sup>1</sup> Aslen Karanlı olan, Van'ın Erciş ilçesinde ikamet eden Sosyolog Eyyüp Altun, *Sona* (2013) ve *Kızıl Topraklar* (2015) adlı romanlarıyla bugün Ermeni Meselesi olarak adlandırılan hadiseleri bir aşk öyküsü etrafında yansıtmaya çalışmıştır. *Kilim* (2019) adlı romanında ise Ağrı İsyancıları olarak adlandırılan 1926-1930 yılları arasında meydana gelen olayları ele almıştır. Yazarın ayrıca *Kürtlerin Anadolululaşma Süreci* (2016) adlı araştırma kitabı bulunmaktadır.

konu alan romanlarında da tarihî realiteyle uyuşmayan malumatların verilmesi ya da bir konunun anlaşılmasını sağlayacak hadiselerin eksikliği gibi zafiyetler benzer kaygıların olabileceği izlenimini vermektedir. Yazarın “[a]slında Ermeni kökenli anneannemin yaşamını yazmak için yola çıkmıştım.” (Tunç, E. T. 24.05.2016) söylemi eseri hatırat türüne yaklaştırarak tarihî realiteye tam anlamıyla sadık kalamamasının nedeni olarak düşünülebilir. Ne var ki bahsi geçen romanlara yansıyan hadiseler tarihî veri hâline geldiği ve eserlerin de tarihî roman türü ölçülerine uygun olarak tertip edildiği muhakkaktır. Bu nedenle söz konusu romanlar, her ne kadar Eyyüp Altun’un büyükannesinin yaşam öyküsüne dayansa da yazarın yaş itibarıyla tanık olamayacağı geçmişi yansıtması gibi kıstaslar gereği tarihî roman türü içerisinde değerlendirilmek zorundadır.

Bu çalışmada Eyyüp Altun’un Sona ve Kızıl Topraklar adlı romanları, tarihî realite ve tarihî roman türünün nitelikleri açısından değerlendirilmiştir.

### **1915 Öncesi Ermeni-Müslüman Dayanışması**

Sona adlı romanın kahramanları, Van’ın Erciş (Eganis) ilçesine bağlı otuzu Ermenilerden kırkı Müslümanlardan oluşan yetmiş hanelik bir köyde yaşamaktadır. Yazar, vakayı tehcir hadisesinden yaklaşık iki yıl önce başlatmıştır. Böylece tehcir hadisesi öncesinde Müslüman ve Ermenilerin 1896 yılında meydana gelen Ermeni isyanına ve münferit sayılabilecek hadiselerle rağmen uyum içinde yaşadıklarını gösterme imkânı bulmuştur. Özellikle dini bayramlar, söz konusu uyumun dayanışmaya döndüğü anlar olarak verilmiştir.

“Ermeni ahalinin... ileri gelen simaları da Türkmen, Kürt ayrımı yapmaksızın evleri tek tek dolaşarak onların dini inançlarına saygı gösterdiklerini belli ederlerdi. Ayrıca Ermeniler çocuklarının diğer Müslüman çocuklarıyla birlikte bayramlık toplamalarına kızmazlardı. Hatta iki dine mensup çocuklar bayramlarda Ermeni ailelerin oturdukları evleri bile dolaşarak fıstık, kuru üzüm ve kavurga toplarlardı da, Ermeni anneler bu durumdan rahatsızlık duymazlardı. Ermenilerin bu asil davranışı Müslümanlarda mutlaka karşılığını bulurdu. Paskalya yortusu, Noel ve diğer kutsal günlerde bu sefer onlar iade-i ziyarette bulunarak Hıristiyan komşularının dini sevinçlerine ortak olurlardı. Ezan ve çan sesleri aynı köyden aynı anda yükseldiği hâlde bundan gocunan olmazdı.” (Altun, 2013: 20).

Ne var ki yazarın her ne kadar bir barış ve kardeşlik tablosu çizerek vakaya başlasa da 19. yüzyılın başlarından beri küresel bir boyut kazanarak gelişimini sürdüren milliyetçilik rüzgârlarının tesiriyle memleketin hiçbir vilayetinde nüfus çoğunluğuna sahip olmayan Ermenilerin bağımsız bir

devlet kurabilmek için başta Rusya olmak üzere Batılı devletlerin desteğiyle çeşitli cemiyetler etrafında toplaşarak ayaklanmaya varan faaliyetlerini görmeksizin Ermeni hoşgörüsünden bahsetmesi dikkate değerdir. Bu durum, içinde bulundurduğu tenakuzla birlikte acaba 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletin bütünlüğünü tehdit edecek faaliyetlere girişen ve 1896 yılında ayaklanan Ermeniler mi hoşgörülüydü, yoksa yetmiş hanelik köyün çoğunluğunu oluşturan ve yakın geçmişte milletine silah çekmelerine rağmen kardeşlik iklimini muhafaza eden Müslümanlar mı hoşgörülüydü sorusunu barındırmaktadır. Mantık açısından büyüğün küçüğe, güçlünün zayıfa besleyebileceği hoşgörü duygusunu sayısal olarak azınlıkta olan ve bagajlarında devlete başkaldırı gibi affedilmesi güç hadiseler bulunduran Ermenilere izafe etmesi zafiyet olarak görülmelidir. Romanda birbirlerinin inançlarına, kültürlerine saygı duyan bu iki cemaatin evlilik hariç hemen her konuda işbirliği içinde olduğu belirtilerek Müslüman ve Hıristiyan gençlerin sonu evlilikle dahi bitse gönül ilişkisine girmelerinin bu huzur iklimi için tehdit olarak algılandığına da değinilmiştir.

Roman, Sona ile Gazi'nin bir düğünde tutkulu bir şekilde dans etmeleri ve birbirlerinden etkilenmeleriyle başlar. Bu durumu öğrenen Sona'nın babası Şarapçı Levon Efendi, hem kızını hem de içinde bulunulan huzur atmosferini korumak için tedbir alma ihtiyacı hisseder. Sona'yı bu ilginin sebep olacağı hadiseler hakkında uyararak onun iki ay boyunca evden ayrılmamasını ister (Altun, 2013: 20). Sona ile Gazi arasındaki ilişki ortaya çıkmaya başlayınca Gazi'nin babası Ahmet Mürsel Efendi de söz konusu huzur ortamına zarar vermemek için Gazi'yi Van'daki işinin başına geçmesi bahanesiyle Osman Kâhya'nın refakatinde köyden uzaklaştırır. (Altun, 2013: 20).

Yazar, söz konusu hassasiyeti belirginleştirmek için romanın birçok yerinde bu iki toplumun birbirlerine kirve olmaları, birbirlerini misafir etmeleri gibi dönemin toplumsal yapısı için sıradan sayılabilecek hadiseleri örnekler. Bunun yanında iki cemaat arasındaki bir insana en yakınının sağlayabileceği koruma, dayanışma örnekleri üzerinden yavaş yavaş ortaya çıkan huzursuzlukların nedenini sorgular. Ahmet Mürsel Efendi'nin yanında çalışan ve zaman zaman yazarın da sözünü emanet ettiği Osman Kahya, Van'a Gazi'nin yanına giderken kurt saldırısından korunmak için sığındığı derme çatma bir evde çaresizlik içinde beklerken Vartan'ın başında bulunduğu bir Ermeni çetesi tarafından kurtarılır ve onlarla birlikte geceyi

geçirebilecekleri bir Ermeni köyüne gider. Misafir oldukları evin sahibi Avedis Efendi, 1896 Van olayları sırasında oğlunu kaybetmiş ve şu anda Taşnaksutyun tarafından organize edilen çetelere yardım etmektedir. Yazar, Osman'ın Müslüman olduğunu öğrenen Avedis'in ailesinin başına gelen felaketlerden Hamit Ağa'nın yardımıyla kurtulması hadisesine yer vererek iki toplum arasındaki söz konusu dayanışmanın ne denli güçlü olduğunu belirtme imkânı bulur.

“Hey gidi günler!” diyerek yüzünde tatlı bir tebessümle söze başlarken gözlerinde anılarının sevecen gölgesi belirdi: Bargiri kazasına bağlı Simtatos köyündeydik. Bir Pazar ayını sonunda kiliseden çıkarken köyün zenginlerinden biriyle arazi anlaşmazlığı yüzünden babam dalaşır. Üç kişi babamın üzerine yürüyerek onu iyice hırpalarlar. Yüzü gözü kan içinde kalan babam hançerini çekerek kendisine saldıranlardan birini öldürür. Biz o zaman çocuktuk. Babam nefes nefese eve gelerek annemi ve benden iki yaş büyük ablamı atlı arabaya atıp delice sürdü. Kaçtığımızı fark edip peşimizden geldilerse de hasımlarımız bizi yakalayamadılar. İkinci vakti kendimizi Sor köyüne güç bela attık. O zor günlerde Hamit Ağa bize kol kanat geldi. Düşmanlarımıza vermediği gibi, babamın ceza evinde kaldığı on sene boyunca bizden yardımlarını esirgemedi. Yiyeceğimizi içeceğimizi kendisi bizzat temin edip bir hizmetkârıyla evimize gönderdi. Babam Adana cezaevinden çıkıp gelene kadar dedikoduya mahal vermemek için evimizin yanından bile geçmedi. (...) Avedis bunları anlatırken sık sık kederleniyor, başına iki yana sallayarak hayıflanıyordu. Sözü bitince derin derin iç çekti: ‘Ya çocuklar! İşte böyle! Biz eskiden birbirimize itimat ederdik. Kürtlerle de Türklerle de dostluğumuz oldukça kuvvetliydi. Lakin şimdi?’ (Altun, 2013:140).

Yazar, vaka zamanını tehcir hadisesinden yaklaşık iki yıl önce başlatarak Müslüman ve Ermeni tebaa arasındaki temeli saygıya dayanan uyumun neredeyse çatışma ikliminde bile muhafaza edildiğini vurgulamıştır.

### Ermeni Meselesinin Tarihçesi

Eyyüp Altun, Sona ve Kızıl Topraklar adlı romanlarında 1789 Fransız İhtilali neticesi milliyetçilik akımlarının ulus devlet anlayışını güçlendirdiğinden bahsederek Ermeni meselesinin sebeplerini Osmanlı gibi imparatorluk yapılarında yaşayan ulusların bağımsız bir devlet kurma ideali geliştirmeleriyle açıklamaya çalışmıştır. Böylece millet-i sadıka olarak anılan Ermeniler de “Son bir yüzyılda milliyetçilik rüzgarlarının” (Altun, 2013: 21) tesiriyle bağımsızlık ideali geliştirmeye başlamışlardır. Ancak Sona’da söz konusu idealin devlete başkaldırmaya doğru evrilmesinde 1828 yılından itibaren ortaya çıkan kırılmalara değinilmeden, Ermenilerin ayaklanmasının nedeni olarak Berlin Antlaşması gereği Osmanlı'nın Doğu vilayetlerinde vaat

ettiği ıslahatları yapmaması gösterilmiştir<sup>2</sup>. Söz konusu antlaşmanın 61. maddesi mucibince Osmanlı Devleti Ermenilerin yaşadığı Doğu vilayetlerinde ıslahatlar yapmayı taahhüt etmiştir. Ne var ki söz konusu taahhüt başta güvenlik olmak üzere bir devletin tebaasının yaşam standartlarını yükseltmeye yönelik alınması gereken tedbirlerden ibarettir. Yani Ermenilerin özlemlerine uygun olarak devlet, otonom bir yapı kurmayı vaat etmemiştir. Zaten yazar, Van'ın Erciş ilçesine bağlı bir köydeki Ermeni ve Müslümanlar arasındaki söz konusu huzur iklimini yansıtarak söz verilen huzur ve güven ikliminin yaratıldığını da zımnen belirtmiş olur.

Berlin Antlaşması'ndan sonra Rusya ve Avrupa'nın desteğini alan Ermeniler, hedeflerine ulaşmak için teşkilatlanmaya başlamıştır. "1887'de Hınçak, 1890'da Taşnaksutyun Ermeni ihtilâl teşkilâtları kuruldu. Bu teşkilâtlar 1889'dan itibaren faaliyete geçtiler. Amaçları büyük devletlerin müdahalesini gerçekleştirmektir." (Gül, 1997: 140). Sona'da yazarın sözünü emanet ettiği Osman Kahya vasıtasıyla söz konusu teşkilatların faaliyetleri neticesi meydana gelen 1896 Van İsyanı'nın Osmanlı Devleti'nin vaatlerini tutmaması neticesi ortaya çıktığı belirtilerek bu durum başta İngiltere ve Rusya olmak üzere Avrupalıların zaten parçalanmaya yüz tutan devleti bölme planlarının bir tezahürü olarak verilmiştir (Altun, 2013: 56).

Daha sonra isyanın arka planına çok fazla temas edilmeden "Ermenilerin bir kısmı kendilerine yapılan eziyetleri öne sürerek büyük bir ayaklanma tertip etmişlerdi." (Altun, 2013: 56) şeklinde bir değerlendirme yapılarak İngiliz Büyükelçisi Mr. Williams'ın asilere verdiği teminatla ayaklanmanın son bulduğu belirtilir. Ancak isyan sırasında katledilen masumlardan ziyade yazarın silahlarıyla birlikte İran'a giden asilerin kurulan pusu sonucu öldürüldüklerini belirtmesi dikkate değerdir (Altun, 2013: 57).

Eyyüp Altun, Sona'da Ermeni meselesinin tarihçesini verirken 27-29 Aralık 1907'de Taşnaksutyun, Teşebbüsü Şahsi ve Âdemi Merkeziyet ile Terakki ve İttihat Cemiyetlerinin temsilcilerinin katılmasıyla Paris'te yapılan II. Jön Türk Kongresine (Özşavlı, 2012: 175) atıfta bulunarak Türk devletinin

<sup>2</sup> 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi: Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ermenileri konu edinmiştir. Antlaşmanın 61. maddesi şu şekildedir: "*Ermeni sakin olan vilayet hakkında ahkâm-ı adliye Babialî ahalisi Ermeni bulunan vilayatta ihtiyacı mahalliyenin icab ettiği ıslahatı bila-tehir icra ve Ermenilerin Çerkes ve kürtlere karşı huzur ve emniyetlerini temin etmeği taahhüd eylemiştir. Ve bu babda ittihaz olunacak tedbiri ara sıra devletlere tebliğ edeceğinden düvel-i müşarünileyhim tedabir-i mezkurenin icrasına nezaret eyleyeceklerdir.*" (Şahin, 2012: 146).

Ermenilere vaat ettiği hakları vermediğini belirtmiş ve devletin söz konusu zümreyi bir kez daha aldattığına dikkat çekmiştir. Aslında kongrede mevcut yönetimi devirmek dışında yeni döneme dair "imparatorluk halklarının eşit haklara ve görevlere sahip olacakları, gereksinim ve dileklerini açıkça belirtebilecekleri, barışçıl dirlik-düzenlik koşulları içinde, herkese adalet ve özgürlük sağlayacak temsili bir yönetim" (Özşavlı, 2012: 177) sağlanacağı dışında bir vaat yoktur. Ancak yeni döneme dair çizilen tablonun genel ve yoruma açık ifadelerden oluştuğunu da kabul etmek gerekir. Romanda söz konusu durum olumsuz bir karakter olarak sunulan, çete reislerinden Vartan aracılığıyla devletin Ermenilere yönelik asimile politikası uyguladığı iddiasıyla yansıtılır.

“Beni iyi dinle Osman Efendi’ dedi. ‘Biz Ermeniler yaklaşık bin beş yüz senedir Müslümanlarla birlikte yaşıyoruz. Bu uzun zamanın aşağı yukarı dokuz yüz senesini Türklerle birlikte geçirdik. Önce Selçuklu, sonra da Osmanlı... Ve hiçbir zaman onları arkadan vurmamak. Bu topraklarda kurulan Türk devletlerine hep sadık kaldık. Ne yazık ki bu devletler bizim ayrı millete ve ayrı bir dine mensup olduğumuza ehemmiyet vermediler. Bizim de kendimize göre tarihten bekleдикlerimiz olabileceğini göremediler. Hep kendilerine benzetmeye çalıştılar. Kendi milli ve manevi niteliklerimizin öne çıkmasından hoşlanmadılar. Birinci meşrutiyet sonrası vaat edilmiş bazı sözler ve Berlin Antlaşmasındaki taahhütler vardı. Padişah Abdülhamit verilen bütün bu sözleri ve taahhütleri unuttu. Bizim yaptığımız hatırlatmalara onlar silahla karşılık verdiler. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde çok sayıda Ermeni öldürüldü. Abdülhamit'i devirmek için ittifak yaptığımız İttihatçılar bile bize ihanet ederek siyasi taleplerimizi ellerinin tersiyle ittiler. Şimdi soruyorum sana, sen bir Ermeni olsaydın, bu durum karşısında ne yapardın? Silah alıp dağa çıkmaz mıydın? Söyle Osman Efendi, ne yapardın?’ (Altun, 2013: 128).

Buna rağmen yazarın “Berlin Antlaşması’ndaki taahhütler vardı. Padişah Abdülhamit verilen bütün bu sözleri ve taahhütleri unuttu. Bizim yaptığımız hatırlatmalara onlar silahla karşılık verdiler. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde çok sayıda Ermeni öldürüldü.” (Altun 2013: 128) şeklindeki değerlendirmesi meseleyi realiteden koparmıştır. Her ne kadar bir dönemi anlatsa da edebi esere tarihî vesika gözüyle bakılamayacağı bir hakikattir. Buna rağmen tarihî roman yazarı ele alınan dönemin hakikatlerinin hilafına bir şey söyleyemez. Yani “[r]oman yazarı, tarihçinin malzemesini alır, muhayyilesinde yoğurarak, bilinmeyenler üzerine bir kurgu oluşturarak tarih malzemesini yeniden insanların dikkatlerine sunar.” (Çelik, 2003: 53). Oysa Eyyüp Altun, bugün Ermeni meselesi olarak adlandırılan hadiseyi ele alırken tarihçinin malzemesini alarak muhayyilesinde oluşturacağı kurguyu sunması gerekirken söz konusu malzeme tasarruf yapmış ve bunun neticesinde



devlet kendisinden can ve mal güvenliği talep eden vatandaşlarına zulmeden bir unsur hâline gelmiştir. Oysa 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle Ermeniler, Rusların desteğini alarak patriklik önderliğinde teşkilatlanmış, nihai amaçları bağımsız bir devlet kurmak olan bir yola girmişlerdir. Bu uğurdaki girişimleri 19. yüzyılın sonundan itibaren silahlı mücadeleye dönüşmüştür. “Ermenilerin 1890’da Erzurum’da gerçekleştirdikleri ilk isyanı sırasıyla Kumkapı gösterisi, 1892-93’te Kayseri, Yozgat, Çorum ve Merzifon olayları, 1894’te Sasun isyanı, Babıali gösterisi ve Zeytun isyanı, 1896’da Van isyanı ve Osmanlı Bankası’nın işgali, 1904’te ikinci Sasun isyanı, 1905’te Sultan Abdülhamid’e suikast girişimi, 1914’de Zeytun, 1915’te Van” (Cabbarlı, 2013: 150-151) İsyani gibi hadiselerle temas edilmeksizin devletin özellikle doğuda asilerle mücadelesinin Ermenilerin Berlin Antlaşması mucibince kendilerine taahhüt edilen vaatleri hatırlatmaları karşısında vuku bulduğunun belirtilmesi tarihî realiteye uygun düşmemiştir.

Eyyüp Altun, Sona’da Ermeni meselesinin tarihçesini verirken II. Abdülhamit tarafından kurulan Hamidiye Alaylarının<sup>3</sup> fütursuzca hareketlerine de dikkat çeker. Vartan, söz konusu alayların gayrimüslimlere yönelik menfi davranışlarını, ortaya çıkan isyanın sebepleri arasında gösterir.

“Bak burada Kürt beyleri ile anlaşıp Hamidiye Alaylarını kurdu ve biz Ermenileri bu çapulcu sürüsünün önüne attı. Hem Osmanlıya hem de Kürt beylerine vergi vermek zorunda bırakıldık. Hemen her gün önemli bir Ermeni şahsiyeti öldürülüyor. Hamidiler denen bu haramiler Ermeni köylerini Osmanlı adına yağmalıyorlar. Gücü tükenen Osmanlı artık adalet ve lütuf dağıtarak değil, insanlık dışı usuller tatbik ederek ayakta kalmaya çalışıyor.

<sup>3</sup> II. Abdülhamid’in Gelişmeleri Algılayışı ve Hamidiye Alaylarını Kurma Kararı 1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi’nin mağlubiyetle sona ermesi ve 13 Temmuz 1878’de imzalanan Berlin Antlaşması’nın kabul ettirilmesiyle Abdülhamit, devletin ve imparatorluğun geleceği adına endişeye düştü ve paniğe kapıldı. Bu endişesinin başlıca sebeplerini şu şekilde sıralamak mümkündür: 1-Büyük Devletlerin, Rusya’nın Osmanlıya harp açmasını önleyememeleri ve seyirci kalmaları, 2-Berlin Antlaşmasınının 61.maddesiyle ilk defa Şark Meselesi’nin Müslümanların yoğun olduğu Anadolu’ya, özellikle Doğu Anadolu’ya intikal ettirilmesi ve bölgenin hukuki ve siyasi statüsünün tartışılır hâle getirilmesi, 3-1878’e kadar “millet-i sadıka” olarak bilinen Ermenilerin, meşru devletlerine karşı aşağıdaki faaliyetleriyle düşmanca tavır koymaları, a-Doğu Anadolu’da Rus işgalini sempati ile karşılamaları ve bazılarının da Ruslarla işbirliği yaparak Müslümanlara kötü muamelede bulunmaları b-Ermeni Patriği Nerses’in Rus Başkomutanı Grandük Nikola’dan, imzalanacak olan Ayastefanos Ateşkes anlaşmasına, Ermenilere muhtariyet öngören bir maddenin konulmasını talep etmesi, c-İngiliz Elçisi Layard’ın teşvikiyle, bir Ermeni heyetinin Berlin Kongresine gönderilmesi ve antlaşma metnine Ermeniler için özel reformlar öngören 61.maddenin ilave ettirilmesi, 4-Ermenilerin Doğu Anadolu’da, silahlı birlikler-çeteler-örgütler oluşturmaları ve halka silah dağıtmaları, 5- Taşnak ve Hınçak cemiyetlerinin, her yerde şubeler açarak, propaganda faaliyetlerine hız vermeleri (Kodaman. 2010: 135-136).

Giderek yalnızlaştığı için biz Hıristiyan Ermenileri hedef göstererek diğer Müslüman tebaayı yanına çekmek için uğraşiyor.” (Altun, 2013: 144).

Romanda kardeşi Arşak’ın Taşnak Partisiyle ilişkisi tespit edildiği gerekçesiyle Hamidiye Alayları komutanlarından Hıdır Ağa’nın adamlarının Marisa’yı sorgulamak bahanesiyle ağaya götürme teşebbüslerini Osman Kahya “Bu ismi çok iyi tanıdığı için Marisa’nın tutuklanmasının Arşak ile bir ilgisinin olmadığını anladı. O hâlde olsa olsa Hıdır Ağa Marisa’ya göz koymuştu.” (Altun, 2013: 228) şeklinde yorumlar. Yazar ayrıca Hamidiye Alaylarının artık devlet için dahi problem olmaya başladığını Eganis’te karakol komutanı olarak görev yapan Yüzbaşı Hikmet aracılığıyla da dile getirir.

“Vahim olan Ermenilerin Osmanlılara başkaldırışı değil. Hamidiye Alaylarının başındaki insanların devletin bölgedeki resmi görevlerine kafa tutuşudur. Bu düzensizlik, inan, bize harp kaybettirecek mahiyettedir. Taşnaksütyun ile başa çıkmak mümkün olabilir, lakin bu kadar salahiyetle donatılan aşiretlerle baş etmek çok daha zordur. Osmanlının acizliği buradan belli maalesef... Bölgenin emniyetini aşiretlere teslim etmiş durumdayız. Senin sözünü ettiğin durum yeni bir şey değil. Aşiret ağalarıyla, oldukça ciddiyet isteyen devlet işleri yürütülmez. Onlar menfaatlerine göre asayiş sağlarlar. Devletin bekası ve faydası onlar için her zaman ikinci plandadır.” (Altun, 2013: 229).

Yani Sona’da tarihi veri haline gelen hadiselerden tasarruf yapılarak Ermeni meselesinin tarihçesi verilmeye çalışılmıştır. Bu durum da romanı hem gerçeklikten uzaklaştırmış hem de tarihi roman türünün bir devrin hakikatleri hilafına bir şey söyleyemeyeceği ilkesiyle ters düşmüştür.

### **Rus Güvenceli Ermeni Kıyama**

Eyyüp Altun, tarafından yazılan Sona ve onun devamı olan Kızıl Topraklar adlı romanlarda Ermeni kızı Sona ile Müslüman genci Gazi’nin aşkları etrafında zaman zaman Selçuklu öncesine kadar giden bir tarihî derinlikle Ermeni çetelerinin faaliyetleri ve birçok tartışmayı da beraberinde getiren tehcir hadisesi ele alınmıştır. Yazar, Sona’da 1913-1915, Kızıl Topraklar’da 1915-1923 yılları arasında meydana gelen hadiseleri yansıtmaya çalışmıştır. Sona adlı roman, aynı köyde yaşayan Ermeni ve Müslüman ahalinin sıcak ilişkilerinin yerini yavaş yavaş gerginliğe bırakmasıyla başlar. Bir yandan beraber yaşayan bu iki yapıya mensup insanlar her şeye rağmen huzur ortamını muhafaza etmek için ellerinden gelen gayreti sarf etseler de Ermenilerin Türklerin asimilasyon politikalarına

maruz kalarak her geçen gün kimliklerini korumada güçlük yaşadıklarına, bu gidişe dur demek gerektiğine ve bu amaçla devletle mücadele etmek için bir araya gelinmesi gerektiğine dair propagandist söylemleri köylere dahi ulaşmaya başlamıştır. Okur, söz konusu söylemle Van'ın Erciş ilçesine bağlı Ermeni ve Müslümanlardan oluşan bir köyde Şarapçı Levon Efendi'nin kızlarına ders veren Arşak vesilesiyle karşılaşır.

“Bir zamanlar bu toprakların efendisi bizdik. Yani biz Ermeniler krallıklar kurarak kendimize has bir medeniyet yarattık. Önce Persler geldi, sonra Makedonlar ve Romalılar, daha sonra da Türkler... Her gelen kavim bizi köleleştirmeye çalıştı. Dilimizi, alışkanlıklarımızı, âdetlerimizi hatta dinimizi bile değiştirmeye kalkıştılar. Biz buna mukavemet gösterdikçe onlar bizi öldürmeye, ezmeye ve sindirmeye yeltendiler. Karşı koyduk, lakin çok acı çektik. Şimdi de çekiyoruz. Bize yapılan haksızlıklara karşı çıktığımız için çok defa kıyım tabi tutulduk. Van'da, Sason'da ve daha başka yerlerde binlerce Ermeni'yi öldürdüler. Bundan sonra da öldürecekler. Eğer birlik olup bir çatı altında toplanamazsak onlara gücümüz yetmez. İsa adına, Meryem adına ve ölen atalarımız adına bu sese siz de kulak verin. Verin ki o acılı haykırışları bu kulaklarımız bir daha duymasın.” (Altun, 2013: 93-94).

Taşnaksutyun örgütü tarafından organize edilen çetelerin güvenlik güçlerine saldırdığı, Hamidiye Alaylarına mensup milislerin Ermeni köylerini basarak masum insanları katlettiği gibi haberlerin Sona'nın yaşadığı köyde genç kızların muhabbetlerine dahi yansıdığı belirtilerek Ermeniler arasında “Osmanlı'nın Ermenileri sevmediğine, Kürt alaylarını Ermenileri sindirmek için kurduğuna, eninde sonunda ya bütün Ermenilerin Osmanlı ordusu tarafından öldürüleceğine ya da bu topraklardan sürüleceğine dair birtakım iddialar(ın)” konuşulmaya başlandığı yansıtılır (Altun, 2013: 95). Böylece Ermeni propagandasının sıradan insanın dahi zihnine işlendiği de belirtilmiş olur. Aynı şekilde Gazi'nin sevgilisi Sona'ya yazdığı mektuba bile söz konusu endişe ve gerginlik yansır. Gazi, mektubunda İttihat ve Terakki Fırkası mensubu Ferit Bey'in Rusların Ermeni ve Müslüman halkı birbirine kırdırmayı planladığına dair düşüncelerine yer vererek ümitsiz bir tablo çizer.

“Van'daki Ermeni-Müslüman husumeti istikbale dair ümitleri kararttığından insanlar yeni ev yapmayı manasız buluyorlar... Ferit Bey'e göre Ruslar Ermenilerle Müslümanları birbirine kırdırma planları yapıyor. Eğer bu oyuna gelir iseler iki tarafında büyük acılar yaşayacağını ve eski günlerini mumla arar hâle düşeceklerini söylüyor. Bu oyunlara Ermeni tebaanın alet olmamasını ve Rus planlarına meyilli Taşnaklara kanmamalarını salık veriyor.” (Altun, 2013: 99).

Eyyüp Altun, I. Dünya Savaşı öncesinde Ermenilerin büyük harp beklentisi içinde olduklarını ve bu amaçla Ermeni gençlerin ortadan kaybolarak Rus ordusuna katıldıklarını belirterek Papaz Bedros, Terzi Garabet gibi şahsiyetler vesilesiyle bağımsız devlet kurma düşüncesinin kendilerini felakete götüreceği kanaatinde olan muhalif çevrenin düşüncesini yansıtır. Papaz, “1896’daki kargaşada terzihaneye kadar gelerek kendisini Müslümanlarla kavgaya çağırın Ermeni komitecilere ‘Müslüman denizinde bir ada olduklarını, bugün kazansalar bile bunu sürdürmelerinin mümkün olamayacağını’ söylediğinde korkaklıkla ve Ermeni davasına ihanetle suçlan[an]” (Altun, 2013: 62) dostu Terzi Garabet’e Taşnaksutyun’un tıpkı Balkan devletleri gibi Avrupa ve Rus desteğiyle bağımsız bir devlet kurma düşüncesinin gerçekçi olmadığını belirtir.

“O, milletlerin şartları ile bizim şartlarımız bir değil sevgili dostum. Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Sırbistan... Eğer kastettiğin bu devletlerse bilesin ki onlar zaten Avrupa’yla iç içeler. Hemen yanı başlarında güçlü Hıristiyan devletler var. Biz Ermeniler doğudayız ve doğuda dini Hıristiyan olan bir başka devlet daha yok. (...) Geçmiş yıllarda çok daha haklı durumdaydık azizim; Osmanlı toprakları içinde muhtariyet istiyorduk. Bu o kadar haklı bir talepti ki bugün hükümette olan İttihatçılar bile bizi destekledi.” (Altun, 2013: 132-133).

Ne var ki Papaz Bedros görüşlerinden dolayı ihtilalcilerin hedefi hâline gelerek katledilir (Altun, 2013: 219-21).

1914 yılında Avrupa’da savaş başlamıştır. Hükümet yetkilileri, ülkenin doğusunda bir Ermeni-Rus ittifakına engel olmak için Bahattin Şakir aracılığıyla Taşnaksutyun’un Erzurum’da toplanan kongresinde Ermenilere yönelik bir reform paketi sunar ve olası bir Osmanlı-Rus savaşında Ermenilerin Osmanlı tarafında yer almalarını ister. “Buna göre Ermeni partilerinin olası bir Türk-Rus savaşında Osmanlıdan yana tavır almaları koşuluyla Van, Bitlis ve Erzurum eyaletlerinde Ermeni halkına özerklik verilecekti. Hatta bazı Kafkas Ermeni şehirleri de bu bölgeye eklenerek Ermenilerin yönetimine sunulacaktı. Bu sayede Ermeniler memnun edilecek ve Rusların himayesine girmeleri engellenmiş olacaktı.” (Altun, 2013: 212). Taşnak yetkilileri Osmanlı’nın teklifine sıcak baktıklarını belirterek bu durumu kurullarında görüşerek bir karara varacaklarını söylerler. Ancak bu, hükümeti oyalama taktiğinden başka bir şey değildir.

1914 sonbaharıyla birlikte Rusların Osmanlı’ya savaş açtığını öğrenen Taşnak Partisine mensup silahlı Ermeni gruplar, daha pervasız bir şekilde

saldırıları artırmaya başladılar. Devlet, bir yandan Ermenilerin yoğun olduğu bölgelerdeki Müslümanları, diğer taraftan Kürt nüfusunun fazla olduğu yerleşim birimlerindeki Ermenileri koruma düşüncesiyle çeşitli tedbirler alarak fiili durumu en az hasarla atlatmaya çalışırken 1915 baharıyla birlikte Rus ordusunun Osmanlı'ya karşı taarruza geçtiği haberini alan Ermeni çeteleri, şiddetin dozunu iyice artırmıştır. Artık kadınlar ve çocuklar da hedef olmaya başlamıştır. Aynı şekilde Taşnak çetelerine düzenlenen operasyonlarda da milislerin çatışma esnasında sivil hassasiyetini kaybetmeye başladığı vurgulanmıştır. “Kürt, Türk, Ermeni, herkesin huzuru kaçmıştı. Huzur bir yana insanlar can derdine düşmüştü. Şiddet, suikast, kundaklama gırla gidiyordu. Ermeni aileler Osmanlı kuvvetlerinin şiddetinden kaçıp kurtulmak için delik ararken Müslümanlar da yaklaşan Rus ordusunun gazabına uğramamak için toplu göç etmenin çarelerini arıyorlardı.” (Altun, 2013: 241).

Yazar, Tendürek dağlarında Rusları beklemek için mevzilenen Arşak ve Vartan komutasındaki Ermeni çetesinin bir Kürt köyüne saldırması vesilesiyle Ermeni vahşetini yansıtmaya imkânı bulur. Arşak'ın “Köye giriyoruz, on yaşından büyük erkekler görüldüğü yerde öldürülecek!” (Altun, 2013: 265) şeklindeki talimatına rağmen çete mensupları herhangi bir sınırlama getirmeksizin herkesi öldürmeye başlar.

“Yarım saate kalmadan bütün evlere girildi. Kadın ve çocuk bağırtıları yeri göğü inletiyordu. Süngülenen kadınlar, Kafaları dipçiklerle parçalanan yaşlılar, kurşunlanan çocuklar... Basılan her evin duvarları vücutlardan fıskıran kanlarla ve dağılan et parçalarıyla kızıla boyanıyordu. Arşak'ın verdiği ‘erkeklerin dışında kimse öldürülmeyecek’ talimatı çoktan unutulmuştu bile. Savaş bir başlamaya görsün; gecikmeksizin kendi acımasız kurallarını koyardı.” (Altun, 2013: 266).

Sona adlı romanın son bölümlerinde yaklaşan Rus tehdidinden dolayı Van Valiliğinin emriyle Müslüman ahali batıya doğru göç etmeye başladığı, göç esnasında birçok kafilenin Ermeni çetelerinin saldırılarına uğrayarak ağır zayıt verdiği belirtilmiştir. Eganis bölgesinden Ahmet Mürsel Efendi riyasetinde Ahlat'a doğru giden kafiledelikler yol üzerinde Ermeni çeteleri tarafından uçurumdan aşağı atılmış yaklaşık otuz kişi görür ve içlerinden yaşayanlar olabileceği düşüncesiyle yardım için durdukları sırada kendi kafieleri de aynı akıbete uğrar (Altun, 2013: 272-75). Romana yansıyan diğer göç sahnesi ise Van-Tatvan seferini yapan vapurda yaşanır. Vapurda Gazi, Sona ve Hayriye Hala vardır. Ermeni komitecileri rastgele ateş açtıkları sırada

Gazi, Sona ve Hayriye Hala kaptanın yardımıyla vapurdan atlarlar, ancak hala kurtulamaz (Altun 2013: 279-280). Üçüncüsü ise Osman Kahya'nın ve Hayriye Hala'nın ev halkının da katıldığı göç sahnesidir. Yazar, bu göç sahnesini "Van'dan çıkan atlı, eşekli, kağnılı büyük bir kalabalık boz bulanık ve durgun bir sel gibi güneye akıyordu. Sayıları dört-beş bini bulan sessiz ve sarsak bu insan kitlesi, uzaktan bakınca hasada uğramış renksiz bir tarlayı andırıyordu. Kızgın ve mutsuzdular. Ağızlarını bıçak açmıyordu. Yarına ilişkin umutları tamamen çökmüş, ölümden bir önceki köyün kötümserliği ve korkusu içindeydiler. Kendilerini, hiç de iyi bir gelecek vaat etmesi olanaklı gözükmeyen belirsiz ve karanlık bir kaderin insafına bırakmışlardı. Mallarını, mülklerini, sevdiklerini ve anılarını geride bırakarak bilinmezliğe doğru yürüyorlardı." (Altun 2013: 281) şeklinde betimler. Bu öfkeli kalabalık da yolları üzerindeki Ermeni yerleşim birimlerinden geçerken buradaki halka saldırarak kendilerince yaşanan felakete neden olanlardan intikam alırlar.

### Ermeni Tehciri

Eyyüp Altun'un Sona'nın devamı niteliğinde olan romanı Kızıl Topraklar adlı romanı 1915 yılında yürürlüğe giren Tehcir Kanunu'nun<sup>4</sup> yansımalarıyla başlar. Rusların Van ve civarını ele geçirmeye başlamasıyla Muş gibi daha iç bölgelerde yaşayan Ermeniler, Rusların ilerleyişinin verdiği cesaretle taşkınlıklarını artırmış, hatta Taşnaksutyun tarafından organize edilen bazı gruplar Osmanlı ordusuyla çatışmalara girmeye başlamıştır. Bu durum karşısında yetkililer Tehcir Kanunu çıkararak huzursuzluk çıkaran Ermenileri göçe tabi tutmuştur. Yazar, tehcir sürecinde yaşananları Gazi'nin katıldığı müfrezenin Muş'un kuzeyinde dağlık bir köyde yaşayan Ermenileri tehcir etme girişimiyle verir. Müfreze komutanının göç kararını tebliğ ettiği köylüler, askere pusu kurarak silahlı saldırıya geçer. Müfreze, aşiret birliklerinin yardımına isyanı bastırır.

"Ancak ne olduysa bundan sonra oldu. Köye dalan milisler evlere girmeye başladılar. Bir yandan ölerine gelen herkese ateş ediyorlar, bir yandan da evleri talan ediyor, buldukları değerli eşyaları yanlarına aldıkları torbalara dolduruyorlardı. Saatler süren bu

<sup>4</sup> Talat Paşa'nın Sadarete verdiği bir tezkeresi ile 27 Mayıs 1915 tarihinde hazırlanan Tehcir Yasası dört ana maddeden meydana gelmiştir. a. Sefer vakti ordu, kolordu, fırka, kumandan veya vekilleri, mevki kumandanları, hükümetin emirlerine, asayiş ve memleket müdafaasına müteallik icraata muhalefet ve mukavemet görürlerse, hemen en şiddetli bir şekilde tedibat yapmaya, tecavüz ve mukavemeti esasından imhaya mezun ve mecburdurlar. b. Aynı makamlar askerlik gereği veya casusluk veya ihanetini hissettikleri kasaba ahalisini tek tek veya toplu olarak diğer mahalleye sevk ve iskân ettirebilirler. c. Bu kanun yayımlandığında yürürlüğe girer. d. Bu kanunun uygulanmasından Başkumandanlık Vekili ile Harbiye Nazırı sorumludur (Altıntaş 2005: 87).

yağmanın ardından köyde, kaçanlar hariç neredeyse sağ insan kalmamıştı. Gazi büyük bir şaşkınlıkla ve dehşet duygusuyla olanı biteni seyretmişti.” (Altun 2015: 43).

Yazarın tehcir hadisesi sırasında silahlı saldırıya uğrayan askerlerin aşiret kuvvetleri yardımıyla (Hamidiye Alaylarına mensup milisler) asileri bertaraf ettikten sonra göç yasasını tebliğ etmeye gittikleri köyde yaşayan herkesi katlettiği malumatına yer vermesi de yine Osmanlı Devleti'nin söz konusu hadiseyle ilgili hassasiyetiyle örtüşmemektedir. Devlet yetkilileri, bırakın Ermenilerin can güvenliğine kast etmeyi onların sağ salim bir şekilde iskân edilecekleri mekânlara ulaşmaları için imkânları ölçüsünde gereken tedbirleri eksiksiz bir şekilde alma gayretinde olmuştur<sup>5</sup>. Tabii burada Ermenilerin göç esnasında hiçbir hukuksuz muamele görmediğini söylemek güçtür. Yetkililer “sevk sırasında görevini kötüye kullanan memurları ve jandarmaları azletmiş veya Divân-ı Harb-i Örfilerde cezalandırmıştır.” (Ata 2004: 304). Buna rağmen yazarın kurgu içerisinde de olsa tehcir sırasında Ermenilere yönelik katliamı anımsatan hadiselerin vuku bulduğunu söylemesi hem realiteye uygun düşmemiş hem de tarihî roman içerisinde kullanılan hadiselerin tarihî kayıtlar hilafına olamayacağı ilkesiyle çelişmiştir. Yazarın söz konusu tutumunu Sona'nın ailesinin göçe tabi tutulduğu sahnelerde de görmek mümkündür. “Şarapçı Levon Efendi'nin küçük kızı Tamara Müslümanlara yardım ettiği gerekçesiyle komitecilerin hedefi haline gelir. Şarapçı Levon Efendi artık Eganis'te can güvenliklerinin kalmadığı düşüncesiyle ailesiyle birlikte Avrupa'ya gitmek için gizlice yola çıkar. Ancak Bayburt'ta yakalanarak tehcire tabi tutulacağı söylenir. Göç sırasında yaşanan felaketleri bilen Levon Efendi karısının ve kızlarının bu yolculuğa dayanamayacağını düşünür. Onları kurtarmak için tek çaresi kızlarının Müslümanlarla evlenmesidir.” (Altun 2015: 158). Söz konusu Tehcir Kanunu'nun uygulanmasında yetkililer oldukça esnek davranarak Şarapçı Levon Efendi gibi zararsız olduğu görevlilerce bilinen Ermenileri göçe zorlamamışlardır.

<sup>5</sup> “Osmanlı hükümeti, bir taraftan sevk kararı alırken, diğer taraftan da Ermenilerin sevk işleminin güvenli ve eksiksiz bir şekilde yürütülmesi için, günün şartları içinde gereken tedbirleri çok ayrıntılı biçimde almış ve uygulamaya koymuştur. Nitekim, 10 Haziran 1915 tarihli talimatnâme ile, sevk edilen Ermenilerin mallarının koruma altına alındığı bildirilmiştir. Buna göre, bir başkan ile biri mülkî, diğeri de maliyeden olmak üzere kurulan 'Emvâl-i Metrûke Komisyonu', boşaltılan köy ve kasabalardaki Ermenilere ait malları tespit ederek ayrıntılı biçimde kaydetmiştir. Götürülemeyecek veya bozulacak olan mallar açık artırma ile satılmıştır. Daha sonra, 28 Ağustos ve 7 Ekim 1915 tarihlerinde ayrı ayrı yayımlanan talimatlar ile de, sevk edilen Ermenilerle ilgili tedbirler artırılmıştır. Özellikle, yapılacak işlemlerin daha ayrıntılı biçimde belirtildiği 7 Ekim 1915 tarihli sevk talimatnâmesine göre; iskân mahallerinde ve menzil noktalarında yeteri kadar sevk, iâşe ve ambar memuru bulundurulacak; liva, kaza ve nahiyelerde yapılacak sevk işlemleri ve işeden mutasarrıf, kaymakam ve nahiy müdürleri sorumlu olacak ve kendilerine bildirilen emirleri yapmak zorunda olacaklar.” (Ata, 2004: 302).

“Zararsız ve isyancı olmayan Ermenilerin sevkiyat dışı tutulmalarının yanında tüccar ve esnaf olan ve komiteci Ermenilerle bağlantısı olmayanlar da sevkiyata tabi olmamışlardır. Ermeni sevkiyatından mebuslar ve aile efradı, aileleri de dahil olmak şartıyla, öğretmenler, yine aileleriyle birlikte, asker ve subaylar da keza aileleriyle beraber, başlarında erkekleri olmayan Ermeni aileleri, hasta ve âmâ Ermeniler aileleriyle birlikte Protestan ve Katolik Ermeniler, sahipsiz ve kimsesiz Ermeni çocukları Duyûn-ı Umûmiyede görevli Ermeni memur ve görevlileri, İstanbul’da ve taşrada Osmanlı Bankası şubelerinde, reji idaresinde ve bazı devletlerin konsolosluklarında görevli Ermeniler, demiryollarında görevli Ermeni personel de Ermeni sevkiyatından muaf tutulmuşlardır. İstanbul, Balıkesir, Urfa ve Antalya’da yaşayan Ermeniler, bu bölgede Ermeni nüfusunun az olması ve herhangi bir isyan hareketinin içinde bulunmadıkları nedeniyle göçten muaf tutulanlar arasında değerlendirilmişlerdir. Kastamonu Ermenileri de göçten muaf tutulmuşlar sadece evlerinde silah bulunduran Ermeniler hakkında gerekli olan yasal işlemlerin yapılması ve silahların cins ve miktarlarıyla ilgili bir defterin tutularak ilgili birimlere bildirilmesi uygun görülmüştür.” (Altıntaş, 2005: 88-89).

Şarapçı Levon, oğlu Artin ve Artin’in sevgilisi Şekernaz’ın katıldığı tehcir kafilesi Bayburt’tan Musul’a doğru yola çıkar. Ancak tehcir başladığından beri kabileler, hastalık, yorgunluk gibi sıkıntılara maruz kalarak zayıf vermektedir. Bununla beraber yazar, tehcir kabilelerine yönelik güvenlik önlemlerinin yetersiz olduğunu, bu durumun kabileleri eşkıyaların hedefi hâline getirdiğini belirtmiştir. Bu olumsuzlukları Levon Efendi’nin de katıldığı kafilenin sorumlusu Duran Çavuş vesilesiyle verir. Çavuş önceki kabilelerin başına gelenleri düşünerek görevini yapamama endişesi duyar.

“Tehcir başladığından beri hareketlenen eşkıya grupları leş kargaları gibi etrafta dolaşp duruyorlardı. Onlar için bu kabileler eti lezzetli geyik sürüleri gibiydi. Para, altın bunlarda ganiydi! Bu bilindiğinden tehcir başladığından beri yeni eşkıya grupları peyda olmuştu. Tabii ganimeti paylaşma konusunda bunlarla işbirliği yapan görevliler de eksik değildi. O nedenle tehcir kabilelerine saldırılar yer yer başlamıştı. Erzincan’dan yola çıkan bir kabile, içinde eski Hamidiye askerlerinin de bulunduğu kalabalık bir eşkıya grubunca Elaziz ile Malatya arasında neredeyse yarısı öldürülmüş, ardından eşyaları yağmalanmıştı. Bu baskında görevini hakkıyla yapmayan, hatta şakilerle işbirliği yaptığı bile söylenen jandarma birliğinin komutanı sorguya çekilmek üzere Erzurum’a götürülmüştü. Tehcirin başlamasından buyana geçen dört aylık sürede bir kafilenin firesiz yerine ulaştığı henüz görülmüş, duyulmuş şey değildi.” (Altun, 2015: 185-186).

Eyyüp Altun, Şarapçı Levon’un katıldığı tehcir kafilesi vesilesiyle yol boyunca yaşanan trajik sahneleri art arda sıralar. Bu öyle bir yolculuktur ki âdeta kabiledekilerin hasta olmaya, ölmeye hakkı yoktur. Kafile ilerlerken tehcirden kurtarmak için kızlarını hiç tanımadığı insanlarla evlendirmek gibi birçok trajik hadise yaşayan Şarapçı Levon Efendi’nin kalbi, hayatın yüküne



daha fazla dayanamaz. Oğlu Artin'e "Olup bitenler seni asla yolundan alıkoymasın evlat. Hiç kimseye kin besleme. Söyleneni yap kimseye dalaşma. Tek amacın tehcirden geri dönünce anneni ve kız kardeşlerini bulmak olsun." (Altun, 2015: 188) diyerek hayata gözlerini kapayan Levon Efendi'nin cesedini oğlu yol kenarına bırakarak kafileye yetişmek zorunda kalır (Altun, 2015: 189). Dicle kenarında mola verildiği sırada Duran Çavuş'un komutasında olan askerlerden bazılarının da işbirliği yaptığı eşkıyalar, kafileye saldırarak kadın, çocuk demeden ateş ederler ve kafiledeki kadınlardan bazılarını kaçıırırlar (Altun, 2015: 191-192).

Artin'in de bulunduğu tehcir kafilesi meşakkatli yolculuktan sonra Cemal Paşa'nın inşa ettirdiği, içinde barınakların, yemekhanelerin, hastanelerin bulunduğu mülteci kampına yerleşirler. Yazar, Ermenilerde büyük bir çöküntüye sebep olan yolculuğun Diyarbakır'dan sonraki kısmında yaşanan trajik sahneleri ilahi bakış açısıyla verir. "Diyarbakır-Cizre arasında yaşananları bir türlü unutamıyorlardı. Bu iki şehrin arasını neredeyse aç susuz ve hiç mola vermeden yürümüşlerdi. Yürüyemeyip geride kalan yaşlıların kafasına birer kurşun sıkılıyor ya da mermi zayıtı olmasın diye bir kılıç darbesiyle işi bitiriliyordu... Irak topraklarına vardıklarında asıl büyük felakete orada tanık oldular. Tifüs salgınına uğrayan bir önceki kafileye mensup cesetler kilometreleri bulan bir güzergâhta sağa sola serpilmişlerdi. Ölenlerin bazılarının üniformalı askerler olduğuna bizzat Artin tanık olmuştu. Akbabalar gruplar hâlinde bazı cesetlerin üzerine abanmış karınlarını doyuruyordu. Neredeyse bütün cesetler gagalanmıştı; hatta bazı cesetlerin sadece iskeleti kalmıştı." (Altun, 2015: 211-212).

Bilindiği gibi tehcir sırasında hükümetin her türlü tedbiri almasına rağmen kafilelerin zaman zaman çeşitli sebeplerle kayıplar verdikleri bilinmektedir. "Genelde bunlar; tifo, dizanteri gibi salgın hastalıklar, soygun ve yağma gibi amaçlarla kafilelere yapılan saldırılar, sevk ve iskân kanuna uymayarak güvenlik güçleri ile çatışmaya girmek, ağır iklim şartları gibi sebeplerle meydana gelmiştir." (Ata, 2004: 303-304). Söz konusu kayıplar romanda abartılı bir şekilde de olsa tarihî kaidelere uygun bir şekilde verilmekle birlikte göç esnasında hayatını kaybedenlerin yol kenarında bırakılarak yola devam edilmesi, yolculuğa devam edemeyen yaşlıların öldürülmesi gibi gayriinsani hâllerin yaşandığına dair malumatlar, hem devrin yetkililerinin konuyla ilgili hassasiyetlerine hem de Türk milletinin fitri özelliklerine uygun düşmemiştir.

## Sonuç

Eyyüp Altun, Sona ve Kızıl Topraklar adlı romanlarında 1913- 1923 yılları arasında cereyan eden hadiseleri kurgulayarak bir aşk öyküsü fonunda Ermeni meselesini ele almıştır. Ne var ki bir tarihî roman yazılırken tarihî gerçeklikle çelişilmemesi ilkesi zaman zaman ihmal edildiği için Ermeni meselesinin görünümü değişmiştir. Her ne kadar Ermeni çetelerinin terör faaliyetlerine de temas edilse de bu durum okuru, devletin otonom bir yapı kurmayı vaat ettiği Ermenilerin söz konusu vaatlerin hatırlatılması neticesi katlettiği gibi bir sonuca götürmektedir. Oysa tarihî veriler, Berlin Antlaşması'ndan itibaren bağımsız bir devlet kurma hayali geliştiren Ermenilerin başta Rusya olmak üzere Batılı devletlerin desteğiyle oluşturdukları çete yapılanmaları vasıtasıyla devlete başkaldırdığını ve yetkililerin de söz konusu terör faaliyetleriyle mücadele ettiğini sarih bir şekilde ortaya koymaktadır. Yazarın zaman zaman da olsa tarihî hadiselerle örtüşmeyen tutum benimsemesi, eserlerini gerçeklik açısından zaafa uğratmıştır. Bu durum eserlerini tarihî verilerle çelişmeme ilkesini benimseyen tarihî roman türü açısından da kusurlu hâle getirmiştir.

## KAYNAKÇA

- ALTINTAŞ, A. (2005). "Osmanlı İmparatorluğu'nun Tehcir Kararı Alması ve Uygulaması". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 1, 73-94.
- ALTUN, E. (2013). *Sona*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- ALTUN, E. (2015). *Kızıl Topraklar*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- ARGUNŞAH, H. (2002), "Tarihî Romanın Yükselişi", *Hece (Roman Özel Sayısı)*, S. 65-66-67, 440-450.
- ATA, F. (2004). "Divân-ı Harb-i Örfî Mahkemelerinde Ermeni Tehciri Yargılamaları". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 15, 297-323.
- AYTAÇ, Gürsel. (1990). *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, Ankara: Gündoğan.
- CABBARLI, H. (2013). "Ermeni Siyasal Düşüncesinde Terörizm". *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, S. 45, 143-176.
- ÇELİK, Y. (2003). "Tarih ve Tarihî Roman Arasındaki İlişki Tarihî Romanda Kişiler". *Bilig*, S. 24, 49-67
- GÜL, M. (1997). "1896 Van Ermeni İsyanı ve Sonrasındaki Gelişmeler". *OTAM*, C. 8, S. 8, 139-147.

GÜNDÜZ, O. (2006). "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı", *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000*, Ankara: Grafiker Yayınları.

KODAMAN, B. (2010). "II. Abdülhamit ve Kürtler-Ermeniler". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 21, 131-138.

ÖZŞAVLI, H. (2012). "Ermeni Milliyetçilik Hareketlerinin Doğuşu Taşnak-İttihat ve Terakki İttifakı". *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, S. 41, 141-190.

ŞAHİN, İ. (2012). "1878 Kıbrıs Antlaşması ve Ermeni Meselesi". *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, S. 43, 133-164.

TURAL, S. K. (1982). *Zamanın Elinden Tutmak*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

YALÇIN, A. (2006). *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı-1920-1946*. Ankara: Akçağ Yayınları.

YALÇIN, D. (2000). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1*, Ankara: AKDİTYK Atatürk Araştırma Merkezi.

#### **İnternet Kaynakları**

URL-1: HUT, D., "1877-1878 Osmanlı-Rus (Doksanüç) Harbinde Ermeniler",  
<http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/1877-1878-osmanli-rus-doksanuc-harbinde-ermeniler> (Erişim: 20.05.2016).

URL-2: TUNÇ, İ., "Sona'nın Yazarı Eyyüp Altun ile Söyleşi",  
<http://gezegenismet.blogspot.com.tr/2009/07/sonann-yazar-eyyup-altun-ile-soylesi.html> (Erişim: 24.05.2016).